

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א ראש ישיבת אתרי

המתקיימים בבית הכנסת "מאור ישראל", בראנד 18, הר נוף

בענין:

בלאי זרעים

- תלב -

נמסר בש"ק פ' בראשית ה'תשע"ו

בשבת פרשת נח הוקדם השיעור ויחל אי"ה ב 4:15 אחה"צ ויהיה בענין:

מה שקנה עבד קנה רבו

מנחה בשעה 3:55 אחה"צ

השיעור יאמר לעילוי נשמת הרב קלמן זאב לויץ הי"ד, שהיה ממשנתפי השיעור.

בברכת גמר חתימה טובה
המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה ל"תמותי עיצוב גרפי": timnal@zahav.net.il

כלאי זרעים וכלאי אילן

החילוק הוא בין איסור 'כלאי זריעה' שענינו ערבוב ל'כלאי הרכבה' שענינו התמזגות, שהרי כאמור יש צד בגמרא שגם בזרעים יש תורת כלאי הרכבה עם כל דיניה, ומאידך שיטת הראב"ד (כלאים א,ו) שאף באילנות יש איסור עירבוב בזריעתם בסמיכות* - הרי חזינן שיתכן ואין הפרש כלל בין מיני הצמחים, זרעים או אילנות, אלא בצורת ההכלאה - ערבוב שכניי או איחוד מזגי. אכן מהרמב"ם (כלאים א,ה) נראה שפסק לקולא בספק הגמרא, שאין איסור הרכבה בדשאים, וביארו החזו"א (כלאים א,טו) ותורת זרעים שפסק כהירושלמי (א,ו) דכיון דלא כתיב בציווי 'למינהו' ליכא בהו כלאי הרכבה, ומאידך פסק (בה"ו) שבאילנות אין איסור זריעה בערבוב אלא איסור הרכבה, נמצא שלשיטתו יש חילוק במינים; בזרעים יש רק איסור ערבוב ובאילנות רק איסור הרכבה.

והנה פסק הרמב"ם (שם א,ה) שהמרכיב ירק באילן או אילן בירק לוקה בכל מקום, כלומר גם בחו"ל - כדין כלאי הרכבה. והקשו החזו"א ותורת זרעים, הלא שיטת הרמב"ם שאין איסור הרכבה בירק אלא באילן כאמור, וא"כ מדוע המרכיב ירק עם אילן לוקה הלא אין שני המינים בכלל האיסור, ומאי שנא מכלאי זרעים דכל דאין שני המינים בכלל האיסור שרי, כגון שאחד מהם הוא ממין שאין מקיימים כיוצא בו, והכי נמי כיון שלא נאמר איסור הרכבה בירק, מה טעם אסור להרכיב ירק באילן.

ותירצו שיש לחלק בנידון זה בין כלאי אילן לכלאי זרעים, מפני שגדר איסורם חלוק ביסודו; בכלאי זרעים גדר האיסור הוא בתוצאת הערבובי [ואיכא פלוגתא בראשונים אי תלוי האיסור רק בערבובי שלמעלה או גם בערבוב היניקה. וע' תורת זרעים ריש כלאים], משא"כ בהרכבת אילן גדר האיסור הוא עצם מעשה ההרכבה, ולא בתוצאה, שמעשה של שינוי המין הוא המתועב [כדברי החזו"א], דומיא דהרבעת בהמה מין בשאינו מינו. ולא דמי לכלאי זרעים שאין שם איחוד והתמזגות והפסד המין אלא שכנות וערבובי בלבד, הלכך אין איסור אלא כאשר שני מיני הערבובי בכלל איסור כלאים ולא כשאחד מהם מותר, משא"כ בהרכבה הגם שמצד הירק אין איסור, אבל סו"ס יש כאן מעשה הפסד המין באילן בכך שמרכיבו עם הירק.

ובזה תירץ בתורת זרעים הא דמבואר בירושלמי (כלאים א,ז) שאסור להרכיב אילן מאכל באילן סרק. והרי סרק בסרק מותר להרכיב כדאמרין בירושלמי (שם), וקשה כדלעיל הלא אין שני המינים בכלל האיסור [ובשלמא להר"ש לא קשה, שפירש (שם) שכל אילני סרק נחשבים כמין אחד, ושעל כן מותרים

א) בפרק שלישי דחולין (ס) בעי רבינא הרכיב שני דשאים זה על גב זה לר' חנינא בר פפא [דאמר מדעתן יצאו דשאים למיניהם ולא נצטוו על כך], כיון דלא כתב בהו למינהו [בציווי אלא ביציאתם, שלא כבאילנות דכתיב 'למינהו' גם בציווי] לא מיחייב, או דילמא כיון דהסכים אידיהו [הסכים הקב"ה על ידיהם] כמאן דכתיב בהו למינהו דמיא. תיקו. והקשו התוס' מאי מספק"ל הלא מתניתין היא בכלאים (א,ז): אין מביאין אילן באילן ולא ירק בירק. ותירצו [וכ"כ הר"ש בכלאים שם] דודאי אסור להרכיב מיני דשאים וירקות בארץ ישראל וספק הגמרא הוא בחו"ל שאין מוזהרים שם על כלאי זרעים, האם מוזהרים על הרכבתם. עוד תירצו שבישראל ודאי אסור והספק הוא על בן נח [ועל דרך זו תירצו בעוד שני אופנים].

והפשט בדבריהם (כפי שביארו בחזו"א כלאים א,יב ובספר תורת זרעים הל' כלאים), דהנה שני איסורים חלוקים הם; 'כלאי זרעים' ו'כלאי אילן'. 'כלאי זרעים' היינו זריעת שני מינים בערבובי, ואסורים מקרא ד'שדך לא תזרע כלאים' (בפרשת קדושים), ו'כלאי אילן' היינו הרכבת שני מיני אילנות זה בזה, וילפינן להו (בקדושין לט). מדרשת הכתוב 'בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע' - מה בהמתך בהרבעה אף שדך בהרכבה. ומבואר בגמרא (שם) שכלאי הרכבה אסורים אף בחו"ל, דומיא דכלאי בהמה בהרבעה, ואילו כלאי זרעים אינם נוהגים אלא בארץ, מדכתיב 'שדך'. [ויש איסור שלישי דכלאים: 'כלאי הכרם' שמקורו בקרא ד'לא תזרע כרמך כלאים' (בסדר כ"י-תצא), ובו יש חומר שנאסר בהנאה כדכתיב 'פן תקדש', ולכן החמירו בו חכמים לאסורם בחו"ל הגם דמדאורייתא שרי דכתיב 'כרמך', משא"כ בכלאי זרעים לא גזרו]. וחילוק נוסף לדינא בין כלאי זריעה בערבוב לכלאי אילן בהרכבה, שכלאי הרכבה בני נח נצטוו עליהם לדעת רבי אליעזר (בסנהדרין נו ס) דכתיב ברישא דההוא קרא: 'את חקתי תשמרו, בהמתך לא תרביע כלאים וגו'' - חוקים שחקקתי לך כבר, כלומר לבני נח. מה שאין כן בכלאי זרעים שלא נצטוו [ופסק הרמב"ם (מלכים יו, כרבי אליעזר. ובחזו"א (ריש כלאים) נקט להלכה דספקא דדינא הוא. וצדד להקל בנכרי בספק כלאים]. ואם כן הרי זהו פשט דברי התוס' בתירוץיהם, שאמנם הרכבת דשאים אסורה ודאי כדתנן בכלאים, אך נסתפקה הגמרא שמא איסור זה הוא רק משום 'כלאי זרעים' כזריעת ירקות בערבובי, ומותר בחו"ל או בבן נח, או דלמא הרכבת דשאים אסורה גם משום 'כלאי הרכבה דאילן' שהרי כתיב ביציאתם 'למינהו' כבאילן, ובכלל 'חוקותי' שחקקתי לך כבר. ונפקא מינה לאסור אף בחו"ל ואף לבן נח ככלאי אילן. ועל דרך זו כוונת התוס' בשני התירוץים הנוספים. יעו"ש.

ויש להדגיש שאף שבלשון המפרשים ההבחנה היא בין 'כלאי זרעים' ל'כלאי אילנות', אכן לפי המבואר יוצא שיסוד

א רבאב"ד אין מפורש אלא זרעים עם זרעי אילן ולא שני זרעי אילנות, אבל ממה שמבואר להלן בפנים דבכלאי זריעה אין איסור אלא כששני המינים אסורים, על כרחך דאף זרעי האילן בכלל, וא"כ ה"ה זרעי אילן בזריעה אילן אסורים.

שאף בכלאי זרעים אין איסור 'מקיים' מדאוריתא, ואילו בפסקיו מיירי הרא"ש אליבא דרבי עקיבא שפסק כמותו. אכן יש להעמיד הסתירה ועוד ביתר תוקף עפ"י מה שביאר לנכון החזו"א (שם) שכוונת התורא"ש שם לומר שהמנכש או מחפה דלרב יוסף (ריש מו"ק) לוקה משום 'זורע' אף לחכמים דפליגי ארע"ק במקיים, אעפ"י כ בהרכבת אילן אינו חייב ככהאי גוונא, ופירש החזו"א משום ש'אין מרכיב אחר מרכיב' וחיובו הוא רק על המעשה הראשון. והשתא קשה מדברי הרא"ש בפסקיו דלרע"ק חייב אף המקיים כלאי אילן, וקשה טובא על היפוך הסברות מקצה לקצה, דלחכמים המצריכים בכלאי זרעים מעשה כעין זריעה כגון נכוש וחיפוי, אפ"ה בהרכבה פטור לדידהו במעשה כהאי גוונא, ואילו לרע"ק שמחייב בכלאי זרעים במקיים גרידא, חייב גם בהרכבת אילן אף בלא מעשה, וזה תימא.

ג) ויש לתרץ הסתירה בהקדם יסוד הגרש"ד (במכות כא), בהא דפסק הרמב"ם (א,ג) שאסור לקיים כלאי זרעים ואם קיימם אינו לוקה. והמפרשים נתחבטו בפירוש דבריו, דהא לרע"ק לוקה ולחכמים אין איסור. ויש מפרשים דמדרבנן מיהת אסור לכו"ע וכוונת הרמב"ם לאיסור דרבנן. ואולם סתימת דבריו מורה על איסור תורה. ויש מפרשים שפסק כרע"ק אלא דרע"ק גופיה מחייב מלקות אף בלא מעשה ואילו אנן קיי"ל דלאו שאין בו מעשה אין לוקים עליו הלכך אסור בלאו דאוריתא אבל אין לוקה. אך כבר דנו ראשונים ואחרונים אם רע"ק מחייב מלקות אף בלא מעשה או דוקא במעשה (וע' בית הלוי ח"א לה באריכות), ופשטות הדברים [ע' בסוגיא דריש מו"ק] דמיירי עכ"פ גם במקיים ע"י מעשה ואף בזה פליגי חכמים ורע"ק. וא"כ צריך באור דאם פוסק הרמב"ם שהמקיים אסור מהתורה א"כ מאי טעמא אין לוקה עכ"פ בדעביד מעשה.

וביאר הגרש"ד דלהרמב"ם אף לחכמים המקיים כלאים אסור מדאוריתא אלא שאינו לוקה, והלכתא כוותיהו, ופליגי חכמים ורע"ק בגדר 'מקיים', דלחכמים גדר האיסור הוא העדר וחידולן, כלומר במה שאינו עוקר הכלאים, ולרע"ק חשיב המקיים כענין בחיוב, שמחזיק ומקיים כלאים בשדהו. שעל כן לרע"ק אם עושה מעשה בידיים לוקה, כיון שעיקר צורת הלאו הוא ענין שבחיוב הלכך כל דאיכא מעשה בפועל לוקה, ואילו לחכמים אף אם עושה מעשה אינו לוקה כיון שעיקר גדר הלאו הוא אך באי-עקירת הכלאים, הלכך מה לי אם עושה מעשה בידיים או לא עושה כלום, אין זה לאו ד'קום ועשה' מצד עצמו, שהרי ענינו הוא העדר וחידולן כאמור. [ומזה נסתייע למה שכתב במק"א שגם גדר 'בל יראה' הוא ענין חיובי שמחזיק החמץ ומקיימו אצלו, שעל כן פסק הרמב"ם (פ"א דחמץ) שכל שעשה מעשה בפסח כגון שהחמץ עיסה או קנה חמץ - לוקה, שיסוד הלאו הוא ענין חיובי. והארכנו בענין זה בשיעור בענין תשבייתו², וכן בשיעור בענין לאו שאין בו מעשה³].

להרכיב זה עם זה, ולעולם אף סרק בכלל כלאי אילן, אבל ברמב"ם (א,ה) מ' שבאילני סרק לא נאמר איסור כלאים כלל, וא"כ קשה למה אסורה הרכבת אילן סרק באילן פרי - ומוכח דכלאי הרכבה שאני דא"צ ששני המינים יהיו בתורת האיסור, אלא כל מין אילן שיש בו תורת כלאים, אסור להרכיבו עם מין אחר, אפילו הוא מין מותר, דסו"ס הרי הוא מעשה המפסיד ומשנה את טבעו.

ויש לסייע כעיקר הסברא מילפותת הירושלמי, דכלאי הרכבה של אילנות ילפינן מקרא ד'את חקותי תשמרו', שלא ככלאי זריעה דילפינן מ'שדך לא תזרע' - הרי לפנינו שהם חלוקים ביסוד דינם, זה איסורו משום שמירת המינים החקוקים בבריאה [שעל כן אסור אף כשאחד מהם סרק, דסו"ס משנה את אילן המאכל], וזה איסורו משום הערבוביא הנעשית בשדה.

ב) ועפ"י ביארו החזו"א (כלאים ב,ט) והתורה-זרעים מה שצדד בתורא"ש (בסוטה מג) שאיסורא דמקיים כלאים [דפליגי ביה רע"ק ורבנן (בע"ז סג ועוד) אם לוקה אם לאו] אמור רק בכלאי הכרם או בכלאי זרעים אבל בכלאי הרכבה מותר. ועפ"י הנ"ל מתבאר טעמו, דדוקא כגון כלאי זרעים שתוצאת הערבוביא היא האסורה, הלכך אף המקיים בכלל האיסור, משא"כ בהרכבה שהאיסור הוא על מעשה שינוי המין, הלכך אין מרכיב אחר מרכיב וליכא חיוב אלא על מעשה ההרכבה הראשון. וכבר קדם כן בשו"ת דברי חיים (ח"א ס) בישוב מנהג העולם (שהעיד עליו החת"ס בתשובה רפח) להקל בקיום כלאי הרכבה כגון בפרדסי אילנות מורכבים שקונים מן הנכרים, והלא בשו"ע (יו"ד סו"י רצה) מפורש שאסור לקיים המורכב כלאים. ותירץ הד"ח דאמנם בדין כלאי הרכבה ליכא איסור מקיים, ומה שאוסר השו"ע זהו מצד לתא דכלאי זריעה, דהא בכל הרכבה איכא ערבוביא במינים ולא גריעא מתערובת של זריעת מינים בסמיכות, הלכך השו"ע דמיירי בארץ ישראל אסר מקיים באילן משום לתא דכלאי זרעים, ואילו מנהג העולם שהעיד עליו החת"ס הלא בחו"ל מיירי שאין נוהג שם איסור דכלאי זרעים.

ויש לבאר, דלכאורה שנה הד"ח משנתו אליבא דהראב"ד (הנ"ל) שיש איסור כלאי זרעים במיני אילנות, אבל להרמב"ם ושאר ראשונים הא ליתא - אך יש ליישב דבריו לכו"ע לפי מה שכתב ר"ת (בספר הישר תקכ) דהיינו טעמא דליכא כלאי זרעים באילנות, זהו מפני שהם גדולים וניכרים כל אחד בפני עצמו וליכא ערבוביא במציאות. ואם כן הרי אפשר דבגוונא דהרכבה מודים שאר הראשונים שיש לאסור משום כלאי זרעים, דאין לך ערבוביא גדולה מזו.²

והנה התורה-זרעים הקשה סתירת דברי הרא"ש הנ"ל מדבריו בפסקים (הל' כלאים) שהמקיים כלאי הרכבה לוקה. איברא, דהסתירה כפי שהעמידה התו"ז בפשטות אין לה מקום שהרי המעיין בתורא"ש בסוטה יראה שדבריו שם אזלו אליבא דרבנן

ג שיעור קו (לא נכתב לע"ע).

ד שיעור רלג

ב אך בתורא"ש שהתיר לקיים כלאי הרכבה באילן אף בא"י, משמע שנקט שאין לאסור הרכבה משום לתא דכלאי זרעים. [וכן לרשב"ג משום רבי יהודה בן גמדת המתיר להבריך אילן בירק, על כרחך דליכא כלאי זרעים בהרכבה, עכ"פ באילנות].

לחקירת הגרא"ו (ריש ב"ב) האם הניחותא האוסרת היא שמרוצה באופן חיובי, או דלמא כל שאין רצון אחר להפקיע, חל ממילא איסור הנאה. ולסברת הגרשש"ק נראה כהצד הראשון ולרעק"א נראה כצד השני. אכן כל זה אמור לענין האיסור הנאה, ואף בזה נקטו כמה אחרונים שהניחותא אינה אלא תנאי לאסור ואינה ממהות האוסר. ואילו המקד"ד חידש אף לענין איסור 'מקיים' שהרצון לקיים הוא היוצר שם כלאים].

והגר"י מקוטנא (בישועות מלכו) פירש דברי הרמב"ם באופן אחר, שגדר איסור 'מקיים כלאים' הוא במה שמחזיק ומקיים את האיסור של הזריעה, ולכן רק כשזרע ישראל הרי בכך שמקיים הוא כמקיים ומתמיד את איסורו של הזורע [ודן לומר שזהו גופא יסוד האיסור, שגורם לחברו מציאות של איסור, וכמלביש חברו כלאים], משא"כ כשגוי זרע בהתר, אין כל איסור להתמיד את זריעתו. ואם כן, הרי אם באנו לחידוש זה שוב י"ל כנ"ל שגדר מקיים הוא דהוי כחוזר ועושה את הזריעה הראשונה [ואין צריך לחדש שגדר האיסור הוא בכך שעושה איסור לחברו]. ועל כן יש מקום לדון שכל היכא שהזריעה הראשונה היתה ע"י גוי, אין איסור להמשיך. אכן מ"מ זהו מחודש.^ה

ועכ"פ לפי יסוד זה דלרע"ק איסור 'מקיים' הוא מוגדר כהחזקה חיובית דהוי חוזר ועושה את הזריעה הראשונה ואילו לרבנן הוא גדר דהעדר וחדלון, הרי יש לתרץ סתירת דברי הרא"ש, שזה שכתב בתוספותיו שמחפה ומנכש מותר בכלאי הרכבה לחכמים, וביאר החזו"א דהיינו משום דאין מרכיב אחר מרכיב, היינו רק לפי חכמים שגדר איסור 'מקיים' הוא בגדר חדלון, שעל כן אין לוקה אף במעשה, ולפי שיטה זו הרי לא נתחדש כלל הגדר הנ"ל דהוי כחוזר וזורע את הזריעה הראשונה, ומה שהמנכש חייב היינו משום שנחשב כזורע זריעה חדשה, הלכך כיון שיסוד איסור הרכבה הוא במעשה שינוי המין א"כ יש לומר ש'אין מרכיב אחר מרכיב', משא"כ בפסקיו דקאי הרא"ש אליבא דרע"ק ולשיטתו גדר איסור מקיים הוא בחיוב שעל כן לוקה [כמו שביאר הגרש"ר], ונתבאר גדר הדבר דחשיב כזורע שוב את הזריעה הראשונה, הלכך לשיטתו לא שייכת הטענה ד'אין מרכיב אחר מרכיב' שהרי הוא כמרכיב שוב את אותה הרכבה ראשונה.^ו

ה לולא הבנת האחרונים הנ"ל היה נראה פשוט שכוונת הרמב"ם 'מותר לומר לנכרי לזרוע לו כלאי זרעים' - בשדה הנכרי, ואילו איסור מקיים אינו אלא 'בשדהו' כדדרשינן מ'כלאים שדך לא' - שדך דוקא.

ו לכא"ו יש לבאר באופן פשוט [בלא יסוד הגרש"ר דחשיב המקיים כענין חיובי] דלחכמים החיוב הוא רק על מעשה כעין זריעה, הלכך י"ל דבהרכבה אין מרכיב אחר מרכיב, משא"כ לרע"ק החיוב הוא על השראת האיסור בעולם והנצחתו, הלכך גם בהרכבה שייך איסור זה.

ויש להטעים עיקר גדר 'מקיים' בחיוב, מהו. דהנה לר' יאשיה (בקדושין לט ועוד) אין חייב על כלאי הכרם עד שיזרע חטה שעורה וחרצן במפולת יד, כלומר שיזרע הכלאים ביחד, ושלשה מינים דוקא, חרצן ושני מיני זרעים. ודעת ר"ת שאם זרע שלא במפולת יד, לא נאסרו כלאי הכרם בהנאה, וגם אין איסור 'מקיים' ככהאי גוונא. ושיטת הרמב"ן והר"ן (בקדושין לט) לחלק, שאם זרע שני מינים לא נאסרו בהנאה ואין בהם איסור 'מקיים', שחסר בשם 'כלאים', משא"כ בזרע שלשה מינים, אעפ"י שלא זרע במפולת יד, איכא חלות שם 'כלאים' וחייב על קיומם וגם נאסרו בהנאה. ודעת התוס' צריכה באור, דנהי דלענין איסור הנאה יש מקום לומר כפי שפירש הגרא"ו (ריש ב"ב) דמתלא תלי איסור הנאה בלאו דזריעה, שעל כן בגוונא דליכא לאו דכלאי הכרם בזריעה ס"ל דלא נאסר בהנאה (וע"ע זכר יצחק ז), אבל לענין איסור מקיים אין מובן אמאי ליכא איסור כשזרע שלא במפולת יד, והלא דינא דמפולת יד אינו אלא תנאי בצורת הזריעה, אבל לענין חפצא דכלאים מה לי אם זרעם כאחת אם לאו.

ונראה שדעת התוס' שגדר איסור 'מקיים' הוא שנחשב כממשיך לעשות את הזריעה הראשונה, שלכן כל שהזריעה הראשונה לא היתה באיסור, אין לחייבו גם משום מקיים.

ואם כן הרי מוטעם הגדר הנ"ל דמקיים חשיב כאיסור בחיוב ולא בהעדר גרידא, כי גדרו הוא משום דהוי כחוזר וזורע את הזריעה הראשונה, שבכל עת שמקיים את הזריעה הראשונה חשיב כממשיך אותה הזריעה.

ויש לדון להביא סעד לסברא זו בשיטת הרמב"ם, דהנה פסק הרמב"ם (כלאים א,ג) שמותר לומר לנכרי לזרוע לו כלאי זרעים, ומיד ממשיך וכותב שאסור לאדם לקיים כלאי זרעים בשדהו - והיאך יתקיימו שני הדברים, שמותר לומר לנכרי לזרוע ואסור לקיים. ובכס"מ אמר שמותר לומר לו לזרוע אבל ימכור מיד קודם שישריש. ודוחק. ובמקדש דוד חידש לומר שהניחותא והרצון לקיים הכלאים זהו מה שפועל חלות שם 'כלאים', וכתב להוכיח שאם עלו במקום הפקר אין עליהם שם 'כלאים' כל עיקר. ולפי"ז תירץ שהאיסור דמקיים שייך רק בשעלו מאליהם, שאז הרצון בקיומם מיחל שם 'כלאים', אבל כשגוי זרע כלאים הרי כבר היתה ניחותא של הגוי ושוב אין יצירת 'כלאים' בניחותא דהישראל, הלכך מותר. ודברים מחודשים הם.

[וכדוגמת סברא זו כתב הגרשש"ק בענין איסור הנאה דכלאי הכרם, שהניחותא היא העושה חפצא דכלאים לענין האיסוה"נ. ורעק"א (על שו"ע או"ח רנג) ביאר הגדר באופן שלילי; שהמחשבה לעקור מבטלת שם כלאים [לא שהמחשבה יוצרת 'כלאים' בחיוב כהגרשש"ק]. ושני הצדדים מתאימים

